

PUSTNE MASKE V OKOLICI PODGORCEV V SREDINI 20. STOLETJA

Etnologija

Raziskovalna naloga

Avtorja: **Lara Majč**
Tilen Hebar

Mentorica: **Nina Žnidarič**
Somentorica: **Matejka Majcen**

Velika Nedelja, 2017

ZAHVALA

Zahvaljujemo se vsem informatorjem, ki so nas odprto sprejeli in nam zaupal svoje spomine.

KAZALO

1	UVOD.....	6
2	TEORETIČNI DEL.....	7
2.1	Kaj je pust.....	7
2.1.1	Pojmi povezani s pustom.....	7
2.2	Pustovanje	8
2.2.1	Pustovanje pri nas in po svetu	8
2.2.2	Pustovanje na Ptujskem polju.....	9
2.3	Maska in vrste mask	9
2.3.1	Korant ali kurent.....	10
2.3.1.1	Hudič	12
2.3.2	Orači	12
2.3.3	Rusa	14
2.3.3.1	Dvonoga rusa.....	14
2.3.3.2	Štirinoga rusa.....	14
2.3.3.3	Gonjač in pobirač	15
2.3.4	Kamela (popačenka: gambela) ali velblod ali mrsa.....	15
2.3.5	Baba deda nosi ali ded babo nosi	15
2.3.6	Ded in baba.....	16
2.3.7	Piceki ali kokotiči.....	16
2.3.8	Vleka kopanje ali ploha	17
2.3.9	Medved.....	17
3	EMPIRIČNI ALI RAZISKOVALNI DEL.....	18
3.1	Metodologija	18
3.2	Raziskava.....	18
3.2.1	Hipoteze.....	18
3.2.2	Krajevna, časovna in družbena opredelitev raziskave.....	19
3.2.3	Zapis pogovorov z informatorji.....	20
3.2.4	Analiza nestrukturiranih intervjujev	24
3.2.4.1	Čas pustovanja.....	24

4	ZAKLJUČEK.....	31
5	LITERATURA.....	33

Kazalo slik

Slika 1:	Mihelič France: Mrtvi kurent, 1955, barvni lesorez.....	12
Slika 2:	Janez Šubic, 1890, Orači s Ptujkega polja.....	13
Slika 3:	Rusa s ptujkega karnevala (2010).....	14
Slika 4:	Baba deda nosi (karneval na Ptuju).....	16
Slika 5:	Piceki (karneval na Ptuju).....	16
Slika 6:	Ploharji (karneval na Ptuju).....	17
Slika 7:	Zemljevid obpanonskih pokrajin.....	19
Slika 8:	Podgorska mrsa.....	27
Slika 9:	Podgorska mrsa.....	28

POVZETEK

V raziskovalni nalogi s področja etnologije smo raziskali prisotnost obhodnih pustnih mask v Podgorcih in njihovi okolici v sredini 20. stoletja. Za ta časovni okvir smo se odločili zaradi verodostojnosti informacij, ki smo jih lahko pridobili na terenu od informatorjev. Zanimanje nam je zbudilo besedilo Frana Rakuše z naslovom Domoznanstvo ormoškega okraja iz leta 1886, kjer v poglavju šege in navade na ormoškem območju avtor našteje tudi pustne like iz takratnega obdobja. Omenjeno besedilo nam je bilo v pomoč pri oblikovanju hipotez, ki smo jih s pomočjo analize nestrukturiranih intervjujev izbranih posameznikov iz raziskovalnega območja ovrgli ali potrdili. Ugotovili smo, da se je sredi 20. stoletja na območju Podgorcev pustovalo zadnje tri dni v pustnem času. Pustne maske, ki so se pojavljale so bile: kuranti, orači, piceki, mrsa, medved, gambela, baba deda nosi, vlekli pa so tudi kopajo. Ugotovili smo tudi, da so pustne maske na svojem obhodu v dar dobile krofe, jajca, meso in klobase.

Ključne besede: pust, pustne maske, obhodna maska, Podgorci.

ABSTRACT

In the research work in the field of ethnology, we investigated the presence of ethnological masks in village Podgorci and its surroundings in the middle of the 20. century. The time frame was chosen because of the credibility of the information that can be acquired on the terrain. The task was based on the text of Fran Rakuša entitled Domoznanstvo ormoškega okraja from the year 1886, where in the chapter the customs and habits of the Ormož area he also lists the carnival masks. Text mentioned was used to help us design hypotheses, analyzed with the help of unstructured interviews of selected individuals from the research area that were disproved or confirmed. We found that in the middle of the 20. century in the area of Podgorci carnival lasted three days in carnival time. Carnival masks, that appeared were: kuranti, orači, mrsa, bear, gambela, baba carries man, they were also dragging a trough. We also found out that carnival masks were treated with doughnuts, eggs, meat and sausages by the people from the houses they visited.

Key words: carnival, carnival masks, travelling masks, Podgorci.

1 UVOD

V raziskovalni nalogi s področja etnologije, ki proučuje oziroma raziskuje predvsem družbeno, materialno in duhovno kulturo posameznih ljudstev in narodov, smo raziskali prisotnost obhodnih pustnih mask v sredini 20. stoletja v Podgorcih in njihovi okolici.

Ob prebiranju dela Frana Rakuše z naslovom Domoznanstvo ormoškega okraja (1886) smo v besedilu zasledili odlomek o šegah in običajih, v katerem Rakuša piše o pustovanju in pustnih maskah na ormoškem. V opisano območje sodijo tudi Podgorci z okolico. Zato smo se vprašali, koliko teh opisanih mask, se je ohranilo še približno 60 let kasneje, torej v sredini 20. stoletja. To delo nam je tako služilo za izhodišče raziskovanja in oblikovanje hipotez.

V prvi vrsti smo želeli raziskati, katere maske so se v Podgorcih in okolici pojavljale v sredini 20. stoletja, jih opisati in prikazati način pustovanja na vasi v tistem času. Zato se tudi naše hipoteze nanašajo na trajanje pustovanja, na pustne maske in darove v sredini 20. stoletja, ki smo jih na koncu primerjali z odlomkom besedila Frana Rakuše.

V teoretičnem delu raziskovalne naloge smo s pomočjo pridobljene literature definirali pust, opisali maske in pustovanje. V veliko pomoč so nam bila dela Nika Kureta, predvsem Maske slovenskih pokrajin. Večino opisov mask smo namreč pridobili iz njegovega dela. Nekaj teoretičnih izhodišč smo pridobili še iz del Bogataja in Brenceta ter drugih avtorjev.

V empirični del smo vključili nestrukturirane intervjuje, ki smo jih izvedli na terenu. Obiskali smo informatorje iz Podgorcev in Cvetkovcev (bližnja vas). Kot vire informacij smo uporabili informatorje, v starosti okrog 80 let, rojene pred letom 1950 in informatorja, ki je sicer nekoliko mlajši, vendar je govoril o pustovanju po opisu svojih staršev. Informatorji so nam na podlagi izkušenj naštel in opisali pustne maske, ki so se pojavljale v Podgorcih v času njihove mladosti oz. maske, v katere so se tudi sami ali pa njihovi vrstniki šemili. Povedali so nam tudi, kako so nekoč pustovali in kakšne darove so na pustnem obhodu dobili. S pomočjo analize teh intervjujev s sogovorniki, ki so za nas bogat vir informacij, smo potrdili oz. zavrnili naše hipoteze.

2 TEORETIČNI DEL

2.1 Kaj je pust

Pustni čas je značilno zimsko-pomladno prehodno obdobje, ki se začne po novem letu in traja do pustnega torka, dan pred pepelnico¹ ali pepelnično sredo. Pustni čas je premakljiv in je odvisen od velike noči. Prava pustna dneva sta dva; pustna nedelja in pustni torek (Bogataj, 2011, str. 50). Pust je čas pretiravanja, požrešne razbrzdanosti, hkrati pa je veljal za čas “ženitovanja” in splošnega rajanja.

Za glavni pustni dan velja pustni torek, preden se življenje spremeni v dolgo postno obdobje. Tako slovenska beseda ‘pust’, kot latinska in mednarodna ‘karneval’, pomenita isto: pustiti meso. Z besedo karneval označujemo dvoje: vse pojavne oblike in vsebine predpustnega časa, od maskiranja, plesov, sprevodov maskirancev do požrešnosti. Pust, fašnik ali fašenk je ob koncu pustnega dogajanja navadno obsojen na smrtno kazen (Bogataj, 2011, str. 50). Pogreb pusta je v večini primerov posnemanje cerkvenega pogreba. Pogosto ga vodi v duhovnika napravljena šema, spremljajo ga ministranti. Slamnati namestnik pusta je obsojen, da ga odnesejo iz vasi, ustrelijo, pokopljejo, zažgejo ali utopijo. Štajerski vzhod je edini v Sloveniji, ki sodbe pustu ne pozna (Kuret, 1984, str. 479).

S pustom je povezano tudi šemljenje. Maske sodijo med najbolj elementarne in najstarejše pojave v kulturi človeštva. Kontinuiteti mask in maskiranja lahko sledimo od jamskih slikarjev paleolitskega človeka vse do današnjega časa, seveda z občutnimi modifikacijami ter pogojenostjo z družbenimi in kulturnimi spremembami (Bogataj, 2011, str. 50).

2.1.1 Pojmi povezani s pustom

Prav zaradi *koranta* je Ptujsko polje postalo nekako najbolj klasično šemsko ozemlje Slovenije, ki še danes močno ohranja tradicijo pustnega maskiranja. Vse skupaj pa je povezano s folklorizmom (Kuret, 1984, str. 190).

Etnologija – veda o materialni, družbeni in duhovni kulturi posameznih ljudstev, narodov; narodopisje, narodoslovje.

Folklor – prihaja iz angleščine *folk-lore*, znanje ljudstva, ljudska duhovna kultura (um. ustvarjalnost v ljudski kulturi, torej pokriva različna področja npr. besedne umetnosti, glasbe, gledališča, plesa, likovne umetnosti) (Slovenski etnološki leksikon, 2004, str. 130).

Folklorizem – pojav, ki največkrat že pozabljene oblike ljudske kulture (plese, pesmi, glasbo, šege itd.) oživlja kot znanstveno rekonstrukcijo ali pa so te vključene v različne javne prireditve (Slovenski etnološki leksikon, 2004, str. 131).

Pust – pustni čas med novim letom in pepelnico, glavna pustna dneva sta pustna nedelja ali nedelja, preden se umakne oz. pusti meso, predpostna nedelja in pustni torek (Slovenski etnološki leksikon, 2004). Etimološki slovar (2017) pa nam pove, da je beseda *pust* nastala iz besede star. mesopūst, kar je nekdanje pomenilo ‘post’. Beseda je dobesedni prevod it. carnevale ‘pust’, kar je zloženko iz it. carne ‘meso’ in levare ‘dvigniti, odzvati, odstraniti’. Prvotni pomen je torej ‘dan, ko se opusti meso’. Pust je tako poimenovan zato, ker se naslednji dan, na pepelnično sredo, začne štiridesetdnevni post, ko ni bilo dovoljeno jesti mesa.

Maska – ima dva pomena, in sicer označuje obrazno masko ali pa celotno preobleko. Maska je torej obrazno naličje, izdelano iz raznih materialov, ki si ga človek nadene na obraz z namenom spremembe videza. Maska

¹ Na sredo po pustnem torku nastopi pepelnica, z njo pa se začne 40-dnevni post. Na pepelnično sredo velja strogi post. Na ta dan mašnik pri maši s pepelom oljčnih vejic pokriža čela vernikom in izreče znane biblijske besede: “Spominjaj se, da si prah in da v prah se povrneš.” (Dostop: <http://www.kapitelj.com/pepelnica.html> (4. 3. 2017))

je tudi preobleka, ki si jo človek nadene ob posebnih priložnostih z enakim namenom, da bi spremenil svoj videz ali predstavljal določeno osebo oz. lik. Največkrat se omenjajo v zvezi s pustom. Poznamo več tipov mask, ki se ločijo po preobleki na: antropomorfne maske, zoomorfne maske, fitomorfne maske in fantazijske maske (Slovenski etnološki leksikon, 2004, str. 311). Beseda maska naj bi bila izpeljanka iz besede, ki je dala it. maschera 'maska, krinka'. To je domnevno izposojeno iz arab. maṣḥara 'šala, burka, maškarada, maska'. Druga možnost je domneva, da je izhodišče roman. *maskaro- 'črn, namazan s sajami', kar naj bi kazalo na prvotno maskiranje z barvanjem obraza s sajami (Etimološki slovar, 2017).

V raziskovalni nalogi bomo govorili še o obhodni in sprevodni maski. Sprevodna maska je vezana na pustni sprevod, je torej maškara, ki je sodelovala v pustnem sprevodu našemljencev. Gre torej za nekoliko večjo organizirano skupino šem v sprevodu. Pustni obhod je bolj intimna oblika, ko v pustnem času našemljenci obhajajo od hiše do hiše in pobirajo darove, npr. jajca, klobase, žganje, krofe, denar. Lahko se predstavijo tudi z obrednim plesom (Slovenski etnološki leksikon, 2004, str. 484).

Maskiranje – s prenavljanjem videza delati, da se resnica, prava podoba česa ne opazi, ne vidi; prikrivati, skrivati (Slovar slovenskega knjižnega jezika).

2.2 Pustovanje

2.2.1 Pustovanje pri nas in po svetu

Ljudje po vsem svetu so od nekdaj radi ustvarjali in maske so eden izmed načinov, da bi izrazili svojo ustvarjalnost, svoje želje in hrepenenja ter si enkrat na leto zares dovolili biti nekdo drug. Danes so po pustovanjih, karnevalih in pustnih maskah znana mnoga mesta na svetu. Brazilija je tako sinonim za divje karnevalske zabave. Slavja potekajo v Rio de Janeiro, Sao Paulu in številnih drugih mestih po državi. Pust praznujejo prav tako v Boliviji in Kolumbiji. Po mestnih ulicah se sprehajajo velike in pisane karnevalske povorke, z lepimi dekleti in pestrimi maskami. V ZDA je najbolj znan karneval Mardi Gras, kar v prevodu pomeni debeli torek in je zaščitni znak New Orleansa.

V nemških mestih kot so Düsseldorf, Kölnu in Mainz u vsako leto potekajo karnevali, ki privabijo več sto tisoč obiskovalcev. Karnevali so znani po norčevanju iz znanih osebnosti in politikov, vsako leto sodeluje tudi po več deset tisoč mask v povorkah s tovornjaki.

Karnevalu v Grčiji pravijo Apokries, kar v prevodu pomeni slovo od mesa in napoveduje predvelikonočni post. Pred tem dnevom je cel mesec posvečen pustnim rajanjem in povorkam, ki se dogajajo po vsej državi in so osredotočena na maskote, kot so lahko zgodovinski heroji, kralji, v zadnjih letih tudi politiki. Ponekod maske plešejo tudi tradicionalne grške plese. Na koncu simbolno sežgejo kralja karnevala, kar spominja na naš sežig pusta.

V sosednji državi Hrvaški je znamenit pustni karneval v Reki. Ima že dolgo tradicijo in naj bi se odvijal vsako leto že od srednjega veka. Pustna promenada, ki se vije skozi staro mestno jedro, združuje folkore Beneške republike, avstrijske monarhije ter mitologijo starih Slovanov. Prav tako pa ne moremo mimo slavnega beneškega karnevala z najdaljšo tradicijo. Prvi zapisi o tem karnevalu segajo že v leto 1094 (Dostop: <http://www.nadlani.si/zanimivosti/praznovanje-pusta-po-svetu/>, (21. 1. 2017)).

Pust se praznuje še v mnogih drugih mestih po svetu. Najbolj znani pustni karnevali oz. pustna dogajanja po Sloveniji pa se odvijajo na Ptuj, v Cerknic, v Ljubljani, na Viru pri Domžalah, Kranju in na Krasu. Znani, ampak manjši, pa so tudi karnevali v obalnih mestih kot so Izola, Portorož ali Koper. Med najbolj znane slovenske maske Bažato (1994) šteje: borovo gostüvanje, korant, orači, ptujski kurent, bohinjski otepovec, košute in petelini v Ponikvah, šelma v Kostanjevici, škoromati iz Brkinov, cerkljanski lavfarji, ta grdi in ta lepi iz Liga, pustövi iz Drežnice, babac v Rezijah, prekmurski pozvačini.

2.2.2 Pustovanje na Ptujskem polju

Podgorci s svojo okolico sodijo na obrobje Ptujskega polja, zato bomo v tem delu naloge povzeli nekaj teoretičnih izhodišč o pustovanju na Ptujskem polju.

Karnevalske prireditve niso bile množične vse do 20. stoletja, ko se v pustno dogajanje vnese neka nova razsežnost. Karneval je postal svojevrstna parada neulovljive človeške domišljije in ustvarjalnosti. S povorkami se je začelo opozarjati na aktualne družbene, gospodarske in politične razmere na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni. Pustne norčije, v svojem jedru pa zima, se na Slovenskem končajo s pokopom pusta (Zupanec, 2013, str. 8–9).

Prva zamisel za ptujsko kurentovanje sega v petdeseta leta. Takrat so na pustni torek hodile po mestu v glavnem meščanske maske in se brez nekakšne organizacije formirale v sprevođe. Leta 1960 je bilo z namenom ohranitve šeg in navad organizirano prvo kurentovanje, prireditev etnografskega značaja, poimenovano po kurentu. Potekala je na pustno nedeljo, na čelu povorke pa so bili kopjaši, rusa, orači, medved, vile in piceki (Kmetec-Friedl, 2003, str. 113).

Karneval se je kar hitro razvil v karneval evropskega formata. To je doživelo uradno potrditev s sprejemom Ptuja v Evropsko združenje karnevalskih mest. Leta 1992 se je prireditev še časovno razširila na 11 dni. Tako je še danes. Pričetek je v soboto, teden dni pred pustno nedeljo (Brence, 2009, str. 96–97).

Kurentovanje na Ptujju pa že dolgo ni več osamljena pustna prireditev na Ptujskem polju. Že pred leti so se mu pridružili sprevodi po okoliških vaseh in mestih: v Markovcih, Cirkovcah, Cirkulanah, Dornavi, Vidmu in Ormožu (Brence, 2009, str. 101).

Skupine mask ali pustnih šem so si bile nekoč po vaseh Ptujskega polja podobne. Največ “maškarov” je do druge svetovne vojne hodilo po vasi na pustno nedeljo oz. na “mali fašenk”, v ponedeljek so hodili predvsem koranti, na “veliki fašenk”, pustni torek, pa so hodili vsi. Maske na vasi so bile predvsem obhodne in so hodile od hiše do hiše. Prvi so po vasi hodili orači, včasih že 14 dni pred pustom (Kuret, 1984, str. 196).

Za dravsko-ptujsko polje so po Kuretovem (1984, str. 190–210) mnenju najznačilnejše naslednje maske: korant, orač (pokač ali bičar, pluzar, konji, pobirač ali mastnjak), rusa, gambela, medved, piceki in kokotiči, ded in baba, gostuvaje, vleka ploha ali kopanje, cigani, plesači, smrt, dimnikar, baba, ki deda nosi v košu in ded babo nosi.

2.3 Maska in vrste mask

Čeprav se maske največkrat omenja v zvezi s pustom, je maskiranje v navadi skozi vse leto; od adventa (Miklavž), do božično novoletnega časa (Sv. Trije kralji, Pehtra baba), ob jurjevem (zeleni Jurij), ob kresu (kresnice), pri nekaterih delih (ličkanje, žetev, koline), na svatbi (pozvačin, lažna nevesta) in ob nekaterih posebnih priložnostih (brucovanje, fantovščine) (Slovenski etnološki leksikon, 2004, str. 310).

Maski narečno pravimo tudi larfa ali lorfa, kar prihaja iz besede larva (zlobni duh umrlega). Za besedo maska se etimološko domneva, da je izhodišče roman. *maskaro- ‘črn, namazan s sajami’, kar naj bi kazalo na prvotno maskiranje z barvanjem obraza s sajami (Etimološki slovar, 2017). Maska nam zato danes pove nekaj, s čimer si pokrijemo obraz, lahko pa označuje tudi celotno preobleko, kar sicer rajši imenujemo maškara (Kuret, 1984, str. 67). Vse maske pa so povezane s spremembo identitete. Na splošno je maski dano skrivanje ene plati in razkrivanje druge. Maska je imela tudi pomembno vlogo skozi zgodovino v gledališču.

Najstarejša podoba maskiranca, kar jih poznamo, je že dodobra znani, slavni, morda 20 000 ali več let star “čarovnik”, naslikan na skalno steno v jami Trois Frères v Pirenejih. Ima velike in okrogle oči, jelenje rogovje ter dolgo in koničasto brado. Podoba predstavlja človeka, ki se je namaskiral v namišljeno žival. Živalska preobleka je bila že od nekdaj lovska ukana. V njej je človek zalezoval divjad, da se ji je mogel

približati in jo upleniti. Vendar pri tedanjem šemljenju v živali ni šlo le za lovsko ukano. Naravoslovje in veroslovje pravita, da je bila lovcu iz kamene dobe živalska preobleka sestavni del magičnega lovskega obredja (Kuret, 1984, str. 11).

Danes sklepamo, da so se ljudje šemili vsaj že pred deset in več tisoč leti. Najprej menda zato, ker so menili, da se v našemljencu naseli duh rajnega prednika (npr. mrliške maske: Etruščani). Pozneje zato, ker se je človek le v šemski opravi lahko približal duhu ali duhovom, ki oživljajo naravo in ji gospodujejo (obredne maske povezane npr. s plodnostjo: stari Grki). Potemtakem bi izhajalo šemljenje iz dvojnih korenin: iz čaščenja prednikov (manizma) in iz čaščenja duhov, ki živijo v naravi, ravnajo letne čase in dajejo rodovitnost (animizem, animizem). Šemljenje je torej splošno človeška posebnost. Ljudje se še dandanes šemijo po vsem svetu, po vseh celinah, med vsemi narodi in ljudstvi, ne glede na stopnjo omike (npr. Tibetanci, Kitajci, Indijci ...). Šeme sprva niso bile prav nič smešne, bile so resne, tudi srhljivo grozne (Kuret, 1989, str. 12).

S prihodom krščanstva je postala maska v očeh Cerkev hudičeva naprava, maskiranje pa človeka nevedno početje, usmerjeno k poganskemu vedenju (Kuret, 1984, str. 24). Vendar se je šemljenje kljub upiranju uveljavljajoče se Cerkev nadaljevalo tudi po pokristjanjenju; od 10. stoletja pa je odpor ponehal, vendar je maskiranje izgubilo kulturni pomen in postalo zgolj zabava. V srednji Evropi so se po letu 1300 zabave prenesle na čas pred štiridesetdnevni postom (http://www.dccd.si/?page_id=89, pridobljeno: 14. 1. 2017).

Nekatere šeme, ki so obiskovale kmetije v pustnem času in ob drugih priložnostih, so nosile oblikovno izraziteje izdelane maske s trdno obliko. Kdaj so med kmečkim prebivalstvom začeli izdelovati lesene naglavne oziroma obrazne maske, ne vemo. Glede na splošni razvoj samouškega rezbarskega znanja in podobarske dejavnosti za posamezne kmečke naročnike, lesenih rezljanih mask ne moremo domnevati pred drugo polovico 18. stoletja. Te maske so naglavne; sprednji del je lesen, zadnji kožuhočinast. Leseni deli mask so rezljani samouško; izraziteje so izdelani in poudarjeni samo gobec, nos in očesne odprtine. Grozljiv izraz je dosežen predvsem z dodajanjem pravih rogov, usnjenih nadrobnosti in kožuhovine ter z grobo črno, rdečo, belo in zeleno poslikavo. Vsaj ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja ter v obdobju med obema vojnama so ponekod kmečki fantje uporabljali tudi izraziteje likovno oblikovane maske iz platna ali usnja s trdno obliko. Iz časa pred drugo vojno se takšne maske niso ohranile (Makarovič, 1981, str. 396–400).

Med likovno izraziteje oblikovane maske sodijo tudi lesene glave šemskih živali, šemskih figur, pod katerimi so bili skriti po eden ali po dva fanta. Lesene glave šemskih živali iz časa pred drugo vojno se niso ohranile. Šeme, ki so obiskovale kmetije ob koncu 19., v začetku 20. stoletja in v obdobju med obema vojnama, so le poredkoma nosile likovno izraziteje izdelane maske s trdno obliko. Večina šem je nosila mehke krinke iz kožuhovine, tekstila, papirja ali pa je imela pobarvan oziroma počrnjen obraz (Makarovič, 1981, str. 396–400).

Šeme so prihajale na kmetije v pustnem času, ponekod pa tudi za Miklavževno, za Pehtrin večer, pred novim letom; obiskovale pa so kmetije tudi ob ženitovanjih in ob nekaterih skupnih delih (Makarovič, 1981, str. 396–400).

V nadaljevanju bomo opisali pustne like, ki so bili značilni za naše raziskovalno območje, torej okolico Podgorcev, ki ležijo na skrajnem vzhodu Ptujkega polja ob vznožju Slovenskih goric, v severovzhodnem delu Slovenije.

2.3.1 Korant ali kurent

Kakor se ločita imeni kurent in korant, se ločita tudi območji, koder vladata. Koranta si lasti Ptujsko polje, Dravsko polje, Haloze, in Slovenske gorice. Na ptujskem polju nastopi kot plužar, sicer pa je zanj značilno, da nastopa v skupini. Kurent je doma v osrednji Sloveniji (Zasavje, Krško polje, mirenska dolina, Dobropolje). Kurent navadno nastopa sam ali je vodja šemske skupine. Sicer pa imata oba prvotno rogove, ki so simbol luninega krajca in predstavljajo lunarno mitologijo povezano s poljedelstvom (Kuret, 1984, str. 476).

Po staremu verovanju naj bi bil korant demon, ki je odganjal zimo, zlo in vabil pomlad ter dobro letino. Še danes naj bi imel neko skrivnostno moč, zato ni zgolj navadna tradicionalna pustna maska. Najizrazitejši del korantije je zagotovo kapa, ki se od koranta do koranta razlikuje (tako naj bi obstajala markovski pernati korant in haloški rogati korant). Za Ptujsko polje je značilna kapa, na kateri so pritrjena ušesa iz puranovih ali gosjih peruti ter slamnati ali leseni rogovi. Okrašena je tudi s pisanimi cvetovi in trakovi. Na kapi je naličje iz usnja, dolgi nos ter odprtina za oči in usta. Zobje so belega fižola, ki je nanizan na vrstico. Dolg, rdeč jezik je narejen iz blaga ali usnja. Nosi obleko iz kožuha, prepasan je z verigo, na kateri visi 5 kravjih zvoncev. Obut je v visoke čevlje in v zelene ali rdeče pletene nogavice. Njegov pripomoček je tudi ježevka; lesena palica, na kateri je pritrjena ježeva koža. Večina korantij je izdelanih iz ovčjega kožuha, redke pa tudi iz zajčjega ali kozjega kožuha (Brence, 2009, str. 38).

Obred poteka tako, da koranti v skupinah hodijo po domačih in sosednjih vaseh od pustne nedelje do pepelnične srede. Pravijo, da naj bi korantov prihod pomenil celoletno srečo, v kolikor pa se je korant povaljal po tleh, pa sreče ne bo (Brence, 2009, str. 40).

Izvor koranta še danes ni povsem znan. Obstajajo pa domneve, ki so tako ali drugače povezane z ilirsko-keltskim izročilom, z mitološkimi spremljevalci boginje Kibe², ki so jo častili predvsem na ozemlju Ptujja v pozni antiki. K nam naj bi ga prinesli Uskoki (Brence, 2009, str. 36).

V preteklosti korantija pri oblasteh ni bila posebej priljubljena in jo je le-ta že pred drugo svetovno vojno močno preganjala, zaradi številnih krutih obračunov korantov, ki so se nemalokrat končali tudi s smrtnimi izidi (slika Mrtvi kurent). K temu je prispevalo orožje, noži in celo kratkocevne puške, ki so jih koranti nosili pod kožuhi. Svojo mero pa je dodal tudi v velikih količinah zaužit alkohol (Bogataj, 1994, str. 23). Danes koranti nosijo samo še ježevko, obračunov ni več. Največja sramota za koranta je, če mu snamejo masko (Kuret, 1984, str. 191).

Korantija se je odvijala izključno na podeželju. Posebej znana je bila na Ptujskem polju, poznali pa so jo tudi v Halozah in Slovenskih goricah (Bogataj, 1994, str. 23).

V drugi polovici 20. stoletja so koranti tudi množično začeli odhajati na ptujsko korantovanje (danes se prireditev imenuje kurentovanje), takrat so se karnevali komaj začeli, hkrati pa tudi na druga okoliška korentovanja/kurentovanja doma in na tujem. Če so nekoč lahko bili koranti samo fantje, imamo danes številne podeželske in mestne skupine, ki se jim v zadnjih letih množično priključujejo tudi otroci, ženske in dekleta (Brence, 2009, str. 40).

Korantovo kapo, so si nekoč naredili fantje sami doma ali pa je bila že družinska dediščina. Korantije danes izdelujejo za to usposobljeni mojstri, cena le-teh pa je dokaj visoka (Brence, 2009, str. 40). Nekoč so koranti hodili od hiše do hiše posamezno in nastopali kot pluzarji pri oračih. Za današnje korante velja, da poskakujejo v skupinah (Kuret, 1984, str. 199).

² Kibela je starodavno frigijsko božanstvo (del današnje Turčije), imenovana tudi Mati Velika ali Mati bogov. Poosebljala je vegetacijsko moč, plodnost narave; povezujejo pa jo tudi z gorami. (Dostop: file:///C:/Users/STACIO~1/AppData/Local/Temp/Kibelin_URN_NBN_SI_DOC-LPUYQPB7.pdf, (14. 1. 2017))

Slika 1: Mihelič France: Mrtvi kurent, 1955, barvni lesorez.

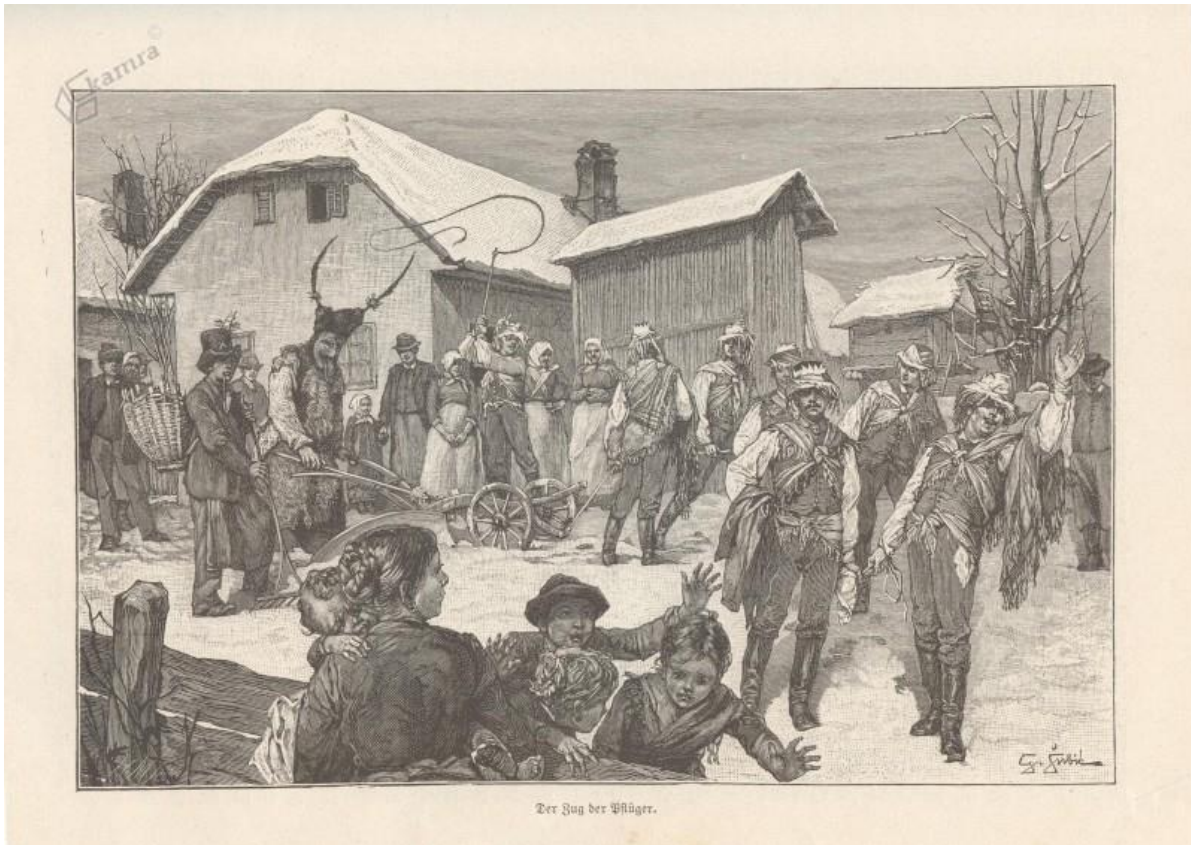
(Vir: Dostop: <http://lovelyslovenia.tumblr.com/post/111279926672/mojaslovenija-france-miheli%C4%8D-mrtvi-kurent-1955>, (2. 3. 2017))

2.3.1.1 Hudič

Koranta naj bi po tradiciji spremljal tudi hudič (tajfl) ali vragec. Hudič naj bi skrbel za nemoten potek obreda in delovanje skupine korantov. Oblečen je v črn ali rdeč kostum iz blaga, na glavi pa ima kapo iz ovčjega usnja. Tudi hudič ima podolgovat šilast nos in dolg rdeč jezik. Njegov pripomoček so vile ali trizob, prek rame pa ima vrženo tudi ribiško mrežo, v katero naj bi lovil človeške duše (Kuret, 1984, str. 200).

2.3.2 Orači

Orači veljajo bolj za obhodno masko, kot pa za sprevodno. V preteklosti je tudi korant nastopal v vlogi orača. Obredno oranje je najbolj znano v Slovenskih goricah, na Ptujskem in na Dravskem polju, delu Pohorja in v Halozah (Kuret 1984, 480–481). V preteklosti so se orači pojavljali v velikem številu, kar potrjujejo številni pisni in ustni viri. V starejših zapisih in poročilih naj bi oračem namenjali večjo pozornost kot drugim maskam, zaradi njihovega magična dejanja. Pustno oranje je ena izmed šeg, ki so povezane z obrednimi dejanji: oranje obrambnega magičnega kroga okoli vasi, s katerim so zavarovali vas pred zimskimi vplivi in svečano zaoranje prve brazde ob začetku poljskih del. Vzrok za veliko število oračev na območjih bogatih s poljedelstvom je bil tudi v zaslužku, predvsem v jajcih, klobasah, pa tudi denarju. Zato si je tudi posamezna skupina oračev na nek način zavarovala ozemlja pred drugo skupino oračev. Včasih so se njihovi obredi raztegnili v pozno noč, zaradi česar so prespali v poznanih hišah (Brence, 2009, str. 33).

Slika 2: Janez Šubic, 1890, Orači s Ptujkega polja.

(Vir: Dostop: <http://www.kamra.si/sl/mm-elementi/item/prva-znana-upodobitev-oracev-in-koranta-s-ptujkega-polja-1890.html>, (2. 3. 2017))

Skupine oračev sestavljajo pokač, pobirač, dva ali trije pari konjičev, plužar in nekaj korantov. K hiši prihajajo z namenom, da bi prinesli dobro letino. Pri tem vsak član opravlja točno določeno funkcijo: pokač z glasnim pokanjem oznanja prihod skupine, konjiči vlečejo plug, korant pluži (z lesenim plugom naredi nekaj brazd pred pragom ali v krogu na dvorišču). Korantu plužarju visi včasih na boku vrečica, v kateri ime pleve, ki predstavlja repino seme. V roki ima ježevko. Ker plužarja to delo utruja, se s plugom nekajkrat zvrne, konji se ustavijo in vseje seme v brazdo "za debelo repo", če tega ne naredi pobirač (Kuret, 1984, str. 200, 201). Spremljevalni koranti pa skačejo iz zganjajo hrup z zvonci, pobirač pa poseje seme in pobira darove za opravljeno delo. Pobirač je včasih oblečen v žensko obleko. Na hrbtu nosi koš za klobase, v roki pa cekar za jajca in krofe. Včasih ima poleg semena v rokah še grablje, da z njimi pograblja brazde (Kuret, 1984, 200). Če domači obred zavrnejo, jih korant kaznuje tako, da se povalja po tleh, kar naj bi prinašalo nesrečo (Brence, 2009, str. 32–33).

Konji so navadno oblečeni v belo srajco in v bela ženska spodnja krila s čipkami. Nekateri imajo belo srajco s telovnikom, pod njim pisano ruto, hlače in moder predpasnik. Na glavi imajo visoke stožčaste kape, okrašene s papirnatimi cvetlicami in trakovi vseh barv. Drugi imajo spet samo običajne žametne klobuke okrašene s pisanimi papirnatimi trakovi. Ti trakovi jim zakrivajo obraz. Vsak konj ima navešenih nekaj kraguljčkov, ki zacingljajo ob vsakem premiku (Kuret, 1984, str. 200).

2.3.3 Rusa

Rusa je živalska maska, ki naj bi vplivala na plodnost in zdravje pri konjih ter drugi živini. Znana za območje Slovenskih goric, Haloz in Ptujskega polja, še posebej v predelih kjer je razvita konjereja. Nastopajo na pustnih pohodih po vaseh in mestih in organiziranih pustovanjih, priključujejo pa se tudi oračem. Na Ptujskem polju sta najbolj razširjeni dvonoga in štirinoga rusa (Brence, 2009, str. 67).

2.3.3.1 Dvonoga rusa

Dvonoga rusa, ki ima podolgovato ogrodje, prekrito s ponjavo, predstavlja trup, ima pa tudi gibljivo glavo spredaj in rep zadaj.

Ogrodje trupa, dolžine 120, širine 39 in 30 centimetrov je lahko izdelano iz lesa ali armaturnega železa. Nosilec si ogrodje na rame obesi s trakom, prekrito pa je z daljšo belo ponjavo. Prek zadnjice je obešen pravi kravji rep. Podolgovata glava, ki meri približno 23 centimetrov je najpomembnejši del ruse. Izdelana je iz masivnega lesa, nasajena pa je na prežgan držaj, navadno iz ročaja odpadne metle, ki je ovit z belim platnom. Gobec je v notranjosti rdeče pobarvan in ima dolgo in gibljivo spodnjo čeljust, ki jo lahko premika prvi fant v rusi preko pletene jeklene vrvice. Oči so iz prerezanih in trdih gumijastih žogic. Iz gobca pa visi dolg jezik. Lesena glava je sicer stalna, zunanja podoba pa se z leti nekoliko spreminja (Brence, 2003, str. 82–83).

2.3.3.2 Štirinoga rusa

Na ptujskem polju jo imenujejo tudi »mela« ali »melika«. V ruso se našemita dva fanta z ogrođjem, ki ga nosita na ramenih in ga do tal prekriva plahta, da se vidijo samo noge. Ogrodje velike ruse je dolgo 300, široko 41 in visoko kar 43 centimetrov. Izdelano je iz dveh prečnih in podolžnih lesenih tramičev, ki sta povezana z loki iz armaturnega železa. Na hrbtu je pritrjen okrog 80 centimetrov velik jezdec, narejen iz natlačenih otroških oblačil, ki predstavlja navadno Turka. Skozi odprtino prvi fant moli rusino leseno glavo, ki premika spodnjo čeljust. Zadaj je obešen pravi kravji rep. S trupom glavo veže kar 70 cm dolg vrat, na katerem je 34 centimetrov velika glava. Izdelana je iz lesa, oblepljena je z ovčjo kožo. Pokončna ušesa so iz trde gume, v gobcu pa ima rdeč jezik (Brence, 2003, str. 86–87).

Slika 3: Rusa s ptujskega karnevala (2010).

(Vir: Dostop: https://www.si21.com/f/pics/Dogodki/201002123229b_03_b.jpg, (2. 3. 2017))

Vse ruse na Ptujskem polju imajo podobno izdelana ogrodja in ponjave iz žakljevine. Po velikosti in teži pa je nekaj posebnega le mogočna rusa iz Spuhlje. Ker ponjava sega skoraj do tal se nosilca skorajda izpod ruse ne vidita. Ogrodje je oblečeno v peno, da ne bi nosilcev preveč ožulilo. Glave so podobne ostalim rusam, odete z ovčjo kožo, osnova pa je navadno iz lesenega polena z izžagano spodnjo čeljustjo. Na ogrodje trupa je za razliko od ostalih kar pribita (Brence, 2003, str. 88).

2.3.3.3 Gonjač in pobirač

Gonjač ruse je oblečen v stare hlače, jopič, telovnik ali delovni plašč, obut pa je v gumijaste visoke škornje. Nekateri imajo na glavi tudi masko, drugi pa si obraz samo namažejo, na glavo pa posadijo klobuk. Obvezen rekvizit gonjača je bič (Brence, 2003, str. 89).

Pobirač si obraz navadno pobarva. Oblečen je vsakdanje, z obveznim klobukom ali košaro za zbiranje darov (Brence, 2003, str. 89).

Rusa, gonjač in pobirač se odpravijo na obhod, ki poteka po domačem kraju že nekaj dni pred pustom. Vsi skupaj prihrumijo na kmečko dvorišče, kjer poskušajo nemirno ruso prodati, po neuspeli kupčiji pa voščijo srečo. Domači jih pogosto pogostijo s pijačo in jih obdarijo s klobaso ali denarjem (Brence, 2009, str. 70).

2.3.4 Kamela (popačenka: gambela) ali velblod ali mrsa

Tudi kameli so včasih pogovorno rekli »mrsa«. Razlika med ruso in gambelo naj bi bila v tem, da je bil v rusi le en človek, v gambeli pa dva. Danes pa je ravno narobe. V ruso sta oblečena dva fanta, v gambelo pa eden (Kuret, 1984, str. 202). V kamelo (gambelo) se je našemil fant ali mož. V roki je nosil palico s kameljo glavo, ogrnjen pa je bil v rjuho, na kateri je bil prišit kamelji rep. Pravi kameli ni bila preveč podobna. Spremljal jo je v staro obleko oblečen *gonjač* z namazanim obrazom. Kamela je tekla in poskakovala, z gobcem hlatala po ljudeh in se včasih vlegla na tla, da so jo morali dvigati. Oglašala sta se pri znancih in hodila od hiše do hiše, kjer je gonjač kamelo prodajal, a se kupčija nikoli ni posrečila. V dar sta maski dobili klobaso ali žganico (Kuret, 1994, str. 174, 175).

2.3.5 Baba deda nosi ali ded babo nosi

Fant je stopil v koš brez dna. Pred koš so mu pritrdili zgornji del babe, ki je bila lutka (glavo ima iz nogavice s privezanim licem in ruto, gornji život pa iz stare, nagačene jopice, ki je imela poudarjene prsi). Fant je nase potegnil dolgo krilo. Tako je izgledalo, kot da »baba nosi deda«. Fant si je obraz namazal z sajami ali pa si nanj privezal naličje, na glavi pa je nosil star klobuk. Roke so mu počivale na hrbtu koša (Kuret, 1994, str. 209). Lik je znan po vsej Evropi in Sloveniji, po letu 1950 se je pojavljal tudi v naših krajih.

Slika 4: Baba deda nosi (karneval na Ptuj).

(Vir: Dostop: <http://www.kamra.si/sl/mm-elementi/item/prva-znana-upodobitev-oracev-in-koranta-s-ptujskega-polja-1890.html>, pridobljeno: (2. 3. 2017))

2.3.6 Ded in baba

Ta pustni lik naj bi izviral iz Haloz. V deda se našemi dekcle ali žena, v babo pa fant ali mož. Oba sta oblečena v raztrgana oblačila, ded je včasih grbast ali šepa, baba pa ima močno poudarjeno oprsje. Obraz si napraši z moko ali barvo. On nosi star dežnik, ona pa košaro. Hodila sta od hiše so hiše, plesala in pela ter govorila s spremenjenim glasom. V dar sta dobila hrano in pijačo. Nagajajo jima otroci, ki jih ded odganja s svojim dežnikom (Kuret, 1984, str. 204, 174).

2.3.7 Piceki ali kokotiči

V piceka so se šemili mlajši šolarji. Pod pazduho si je zavezal materino ali sestrično belo spodnje krilo, zgoraj je imel oblečeno belo srajco, na glavi pa je nosil kapo iz belega papirja. Obraz mu je prekrivalo papirnato naličje. Po navadi je zajahal leseno palico, na kateri je bil na spodnjem delu navezan šop kurjih peres, na zgornjem delu pa je bila prava petelinova glava.

Slika 5: Piceki (karneval na Ptuj)

(Vir: Dostop: <https://discoverptuj.eu/piceki/>, (2. 3. 2017))

Spremljal ga je spremljevalec, ki je navadno igral na orglice, da je picek lahko plesal in skakal. Spremljevalec je tudi pobiral darove (Kuret, 1994, str. 204).

Hodila sta od hiše do hiše pred hišo pa je spremljevalec vpil: »O, mati, dajte se spoznati, da te vidli, kak naš picek lepo pleše! Pleši, pleši, pice, da de zraslo materi dosti fsega f tem leti. Zdaj pa še bomo malo posejali repno, korejevo, runino pa še šalatno in malo pograbljali, da nedo ftiči pozobali. Ho, ho mati, dajte se spoznati!« (Kuret, 1994, str. 205)

2.3.8 Vleka kopanje ali ploha

Vleko ploha, povezujemo s starim obredom čaranja plodnosti. Kadar se v predpustnem času ni omožilo nobeno dekle iz vasi, so fantje priredili vleko ploha, borovega debla. Danes pri tem sodelujejo tudi dekleta. Na čelu spreveda so muzikant in drug z družico. Trije pari deklet vlečejo okrašen ploh. Na njem je pritrjen stol, na katerem sedi slamnata lutka, ki predstavlja ženina. Zadaj stopajo nevesta, črne babe, fantje in muzikantje. Tako hodijo po vasi in v dar dobijo hrane in pijače (Kuret, 1984, str. 206, 207, 480).

Slika 6: Ploharji (karneval na Ptuju)

(Vir: Dostop: https://www.google.si/search?q=vleka+kopanje+ploha&client=firefox-b-ab&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwign6SAzbzSAhUDbRQKHTWdBnMQ_AUICCGb&biw=1680&bih=941#imgrc=YazckjUcGqWThM, (2. 3. 2017))

2.3.9 Medved

Pustni lik medved je bil zavrt v vrečevino ali kožuhovino nagačeno s slamo. Na glavi je imel medvedjo masko. Z njim sta hodila gonjač in pobirač, ki pobirata darove, kakor pri rusi ali gambeli. Ko so se ustavili pred hišo, je gonjač začel peti. Medved je moral ves čas plesati in preskakovati ograde ali klopi. Ves čas je moral tudi godrnjati oz. "vúlití" (Kuret, 1984, str. 203).

3 EMPIRIČNI ALI RAZISKOVALNI DEL

3.1 Metodologija

V naši raziskovalni nalogi smo uporabili metodo spraševanja, in sicer nestrukturiran intervju, saj omogoča kvalitativno obdelavo podatkov. Za nestrukturiran intervju je značilno, da je odprta in manj formalna oblika spraševanja. Takšna pa so tudi vprašanja, ki so usmerjena v proučevanje vsakdanjih doživljanj ljudi. Metoda nam tako omogoča, da od informatorja poleg dejstev izvemo tudi njegove poglede in stališča.

Pred intervjujem smo določili okvirno temo: pustni liki in načini pustovanja na podeželju v sredini 20. stoletja v okolici Podgorcev. Informatorjem smo predstavili okvirno temo in vprašanja oblikovali sproti, po potrebi. V intervju smo posegali le v primeru, ko je pogovor zamrl, ali ko smo se preveč oddaljili od teme raziskovanja. Informatorji so odgovore oblikovali kot pripoved, ker smo jim temo le napovedali in pustili, da pripovedujejo po svoje. Vzdušje na pogovoru je bilo sproščeno, prijazno in zaupno.

Po končanih pogovorih smo povzetke le-teh zapisali in naredili vsebinsko analizo ter z njo ovrgli ali potrdili hipoteze.

3.2 Raziskava

3.2.1 Hipoteze

V raziskovalni nalogi smo se lotili raziskave obhodnih mask v Podgorcih in njihovi okolici v sredini 20. stoletja.

Naše zanimanje za raziskovanje pustnih likov v preteklosti je vzbudilo besedilo Frana Rakuše z naslovom Domoznanstvo ormoškega okraja iz leta 1886, kjer v poglavju šege in navade na ormoškem območju omeni tudi pustne maske. Zanimalo nas je, ali so se iste maske ohranile še v sredini 20. stoletja.

Odlomek iz besedila F. Rakuše (Domoznanstvo ormoškega okraja, 1886):

Zadnja dva dneva v pustnem času hodijo „kurenti“ po vaseh ali uže kot orači ali nosijo kokota, velbljoda, lintverna, morsko deklico ali kaj družega smešnega, zakar dobodo mesa, jajec in klobas.

Od tod izvirajo tudi naše hipoteze:

Hipoteza 1: V sredini 20. stoletja se je pustovalo samo zadnja dva dneva v pustnem času.

Hipoteza 2: V Podgorcih in okolici so bile v sredini 20. stoletja prisotne naslednje maske: kurenti, orači, kokot, velbljod, lintverna in morska deklica.

Hipoteza 3: V sredini 20. stoletja so pustne maske v dar dobile, jajca, meso ali klobase.

3.2.2 Krajevna, časovna in družbena opredelitev raziskave

V raziskovalni nalogi smo preučevali pustni čas in tradicionalne pustne like Podgorcev in okolice, ki ležijo na skrajnem vzhodu Ptujkega polja v sredini 20. stoletja, natančneje med 1945 do 1960. Gre za obdobje po vojni. Pustne maske iz tega obdobja smo primerjali z zapisom o pustnih maskah iz leta 1886 ter skušali ugotoviti, ali so se na istem območju pojavljali še vedno isti pustni liki kot pred približno 60. leti. V tem času je na raziskovalnem območju živelo predvsem kmečko prebivalstvo.

Ptujsko polje velja za tradicionalno šemsko območje Slovenije, prav zaradi *koranta ali kurenta*. V še posebej pustno razvite kraje, z bogato tradicijo šemljenja in pustovanja na območju Ptujkega polja in Haloze spadajo še: Markovci, Zabovci, Borovci, Prvenci, Stojnci, Nova vas, Sobotinci, Strelci, Bukovci in bližnje vasi kot so Spuhlja, Dornava, Moškanjci. Čeprav ležijo Podgorci na obrobju korentove avtohtone domovine, je pustovanje v preteklosti na tem območju imelo velik pomen, pa tudi pustni lik korenta je bil v celoti sprejet tudi v teh krajih.

Slika 7: Zemljevid obpanonskih pokrajin

(Vir: <http://vajaambroz.splet.arnes.si/files/2014/03/Delitev-Obpanonskih-pokrajin12.jpg>, Pridobljeno: 4. 3. 2017.)

Podgorci z okolico ležijo na skrajnem vzhodu Ptujkega polja ob vznožju Slovenskih goric, v severovzhodnem delu Slovenije. Ptujsko polje je ravnina med Ptujem in Ormožem, meji pa na Haloze in Slovenske gorice. Krajevna skupnost Podgorci zajema 7 vasi: Podgorci, Cvetkovci, Osluševci, Bresnica, Ritmerk, Strjanci in Preclava, ki sodijo v naše raziskovalno območje.

3.2.3 Zapis pogovorov z informatorji

Ob prebiranju dela Frana Rakuše z naslovom Domoznanstvo ormoškega okraja (1886) smo zasledili odlomek o šegah in običajih, v katerem Rakuša piše o pustovanju in pustnih maskah na ormoškem. V opisan del sodijo tudi Podgorci z okolico. Zato smo se vprašali, koliko teh opisanih mask, se je ohranilo še približno 60 let kasneje, v sredini 20. stoletja. To delo nam je služilo za izhodišče raziskovanja in postavljanje hipotez.

Pustni čas je od nekdaj za naš okoliš posebej pomemben. Odraža se v veselem pričakovanju in maskiranju otrok ter odraslih vse do pepelnice. Najbrž na pomen praznovanja pri nas danes vpliva tudi bližina Ptuja in njegova pustna tradicija. Seveda pa tudi manjše vasi Ptujskega polja ne zaostajajo veliko za Ptujem. Skoraj vsaka večja vas med Ptujem in Ormožem v pustnem času priredi svoj pustni karneval (Ptuj, Markovci, Dornava, Ormož) ali pustno povorko.

Danes na pustnih karnevalih prevladujejo festivalske maske, seveda pa je v pustni povorki še vedno opaziti tudi kar nekaj etnomask.

V naši raziskovalni nalogi smo skušali ugotoviti, koliko teh mask je bilo prisotnih v Podgorcih in okolici v sredini 20. stoletja. Za ta časovni okvir smo se odločili iz praktičnega razloga, in sicer starosti informatorjev, ki še živijo in bi nam bili pripravljene prenesti informacije o pustu in pustnih maskah njihove mladosti.

Za pogovor smo se dogovorili s šestimi informatorji:

- Franc Bednjički (1936), Podgorci;
- Jožef Petek (1941), Podgorci;
- Kondrad Prejac (1944), Podgorci;
- Vekoslav Prejac (1952), Podgorci, (poroča o pustu po pripovedovanju svojih staršev);
- Friderik Notersberg (1943), Cvetkovci;
- Frančišek Alojzij Lah (1938), Podgorci.

V mesecu januarju in februarju smo se z informatorji dogovorili za termine intervjujev in jih obiskali. Vsak pogovor je trajal približno uro in pol. Informatorjem smo predstavili temo in jim po potrebi postavljali podvprašanja. Informatorji so odgovore oblikovali v obliki pripovedi. Vzdušje je bilo sproščeno, prijazno in zaupno. V nadaljevanju prilagamo povzetke pogovorov, ki smo jih zapisali.

Pogovor 1:

DATUM: 17. 2. 2017

URA: 14.30

KRAJ: Podgorci

POGOVOR: Franc Bednjički, 1936

“Ko smo bili starejši nismo več pustovali po vasi, ker je bilo v navadi, da so večinoma pustovali otroci od 10 do 17 let. Starejši se niso oblačili več niti v kurante. Včasih so po štirje starejši moški peljali ruso po vasi, na pust zjutraj.

Pod ruso sta bila dva človeka, pokrita s cerado. Naprej je imela glavo, zadaj pa rep. Imeli smo visoke kape, narejene iz papirja, na katere smo prilepili pisane pantlje. Imeli smo oblečene dolge spalne srajce od starih mam. Moja kapa je bila malo krajša, ker sem igral na instrument. Naprej na rusi pa smo imeli modrasovo glavo, ki je bila iz lesa. Hodili smo od hiše do hiše po celih Podgorcih in še naprej od Sodinec, v skupini po trije. Ko smo prišli do hiše, sta dva skakala in plesala, jaz pa sem igral na bisernico ali pa na ustne orglice. Povedali smo tudi, da smo prišli v maškarado iz Podgorec, predstavili smo se po imenih. Nismo hodili veliko prej, le en dan pred pustom. Eden od nas je pobiral darove, ponavadi so bila to jajca ali krofi.

Maskirali so se tudi drugi otroci iz vasi, navada pa je bila, da so se sosedje med sabo obiskovali. Zbrali so se po trije ali štirje sosedje in se poveselili. Maske se med sabo na karnevalih ali v gostilni niso dobivale ...

Po Zamušanih (bližnja vas) so hodili tudi orači. Tudi ti so imeli pisane pantlje in bili oblečeni v raznovrstne obleke. Eden od njih je oral, štirje pa so vlekli lesen plug po dvorišču. Tudi oni so v dar dobili jajca ali krofe, drugega po navadi ne. Jajca smo lahko v trgovini zamenjali za karkoli ...

Tudi ženske so pustovale, večinoma pevke. Te so pri hiši zapele kakšno pesem in dobile darila. Imele so lepe dolge obleke, na obrazu pa maske, da jih ljudje niso prepoznali ...

Mask nihče ni preganjal, ljudje so nas bili veseli.”

Pogovor 2:

DATUM: 17. 2. 2017

URA: 15.30

KRAJ: Podgorci

POGOVOR: Jožef Petek, 1941

“Pustovanje je v našo hišo prinesla mama iz Haloz, Cirkulan, zato sem tudi vedno sodeloval pri pustovanjih v Podgorcih.

Ko smo bili otroci, smo hodili pustovat večinoma oblečeni v mrso. Mrsa je imela lesen krog oz. obroč, v katerem je bil človek. Na obroč je bil od zadaj pritrjen lesen zakrivljen rep (leskova palica), okrašen s trakovi iz krep papirja. Na sprednjem delu obroča je bila glava. Glave so lahko bile tri različne: takšna z lesenimi rogovi, z ušesi ali kačjo glavo (gadi s krono na glavi). Glava je lahko bila tudi oblečena z zajčjo kožo, čeljust glave pa je bila izdelana tako, da jo je lahko zamaskirani premikal z vrvico. V gobcu je imela rdeč jezik. Na glavi človeka, ki je bil mrša, je bila kapa, ki je bila takrat manjša. Na njo pa smo z rženo moko in vodo lepili pisane pantlje (krep papir). Oblečena sva bila v zimsko suknjo, spodaj pa smo imeli untršnice (untrčke). Po vasi sva hodila dva, tisti zraven mene je imel pleteno košaro, v katero je zlagal jajca, ki sva jih dobila, igral pa je tudi na orglice in kitaro, jaz pa sem plesal. Hodila sva po celih Podgorcih, več sva dobila od tistih, ki so naju poznali, manj pa večinoma od kmetov. Včasih sva dobila tudi kakšno klobaso od kolin. Ko sva prišla k hiši, sva lepo pozdravila in ker je bil takrat povojni čas, tudi vprašala, ali jim zapleševa ali ne. Nikoli naju niso zavrnil. Jajca sva si na koncu razdelila in jih dala mami, ki jih je potem zamenjala v trgovini.

Takrat so se v Podgorcih že pojavili prvi kuranti. Maskirali so se večinoma posamezno ali po dva, ne pa skupinsko kot danes.

Tudi v šolo smo se morali namaskirati. Takrat smo si vsi želeli priti čim bolj urejeni, ne v kakšnih raztrganih oblekah, kot smo bili navajeni. Pojavilo se je tudi že »gostuvaje«, ko so otroci našemili fanta in dekle v ženina in nevesto, zraven pa igrali na harmoniko. Maskirali smo se tudi kot starejši, ampak ne več v mrse, temveč v kurante, po dva ali trije.

Če smo se na vasi srečali s katero drugo masko, smo šli brez pogovora eden mimo drugega. Nikoli se nismo združili ali hodili v večjih skupinah, le po dva ali trije.

Tudi ženske so se maskirale, »vlekle so kopajo«. Ko ni bilo v nekem delu Podgorc snahe, so morala dekleta vleči korito (kopajo) skozi vas, eden od fantov pa je predstavljal župnika, v katerega je bil našemljen.

Po vasi so hodile tudi kamele ali velblodi. Bila je podobna rusi, le da je imela namesto kravjih rogov velika ušesa. Pod njo sta bila dva moška, eden od vseh treh pa je pobiral darove in sejal.

Obstajala je tudi maska piceki in baba deda nosi. Bile so tudi morske deklice, ki pa se v tistem času tukaj v Podgorcih niso pojavljale.

Maske lintverne se ne spomnim, beseda me spominja na besedo "lintvort". Ko so bili otroci poredni, so jim doma rekli, da so poredni kot litvorti.

Maske so se zbirale tudi v gostilni Bombek v Podgorcih, kasneje pa tudi v gasilskem domu, kjer so maske med sabo tekmovala za nagrade."

Pogovor 3:

DATUM: 18. 1. 2017

URA: 16.00

KRAJ: Podgorci

POGOVOR: Vekoslav Prejac, 1952.

"Kuranti, ki mi jih je opisoval oče, so imeli obleko iz kožuha. Takrat so obleko preobrnilo in dobili so kosmat lik, ki je imel kožuh. Tako so se oblačili, dokler iz oblačilne kulture ne izgine kožuh. Značilno za domačo masko je to, da je bila narejena iz domačih materialov. Praviloma je bil to odpadni material. Kože so kasneje doma sušili, največ je bilo zajčjih ... bile so zašite skupaj. Brki so bili izdelani iz sirke, zobje iz fižola in nekaj trakov, pritrjenih na žico. Maska je bila napeljana na žico iz kosov, ostankov usnja. Vse ostalo pa je bilo narejeno na okvir in položeno na glavo. Rogovi so bili izdelani iz dveh rdečih strokov ... Imeli so ježevko iz ježeve kože. Ti kuranti so se zbrali po največ trije, štirje v vasi in šli naokrog po 3 dni. Ko so začeli po vojni preganjati kurante, so se selili iz močno naseljenih krajev in se skrivali.

Zelo znana maska med obema vojnama so bili orači. V fari Sveti Lenart (današnji Podgorci) so bile takrat tri skupine oračev ... imeli so navadno modre predpasnike (šurce) ... Naši Podgorski orači so imeli na glavah šilt kape oz. poševne kape ... Orači so hodili nekje do leta 1954, po tem letu oračev več ni bilo. Orači so vedno zaplesali, saj jih je tam bilo več: štirje so bili konji, ki so vlekli navidezni plug. Tisti, ki je plug vlekel je bil oblečen v kurantovo masko. Potem je bil eden, ki je sejal, če jih je bilo še več, je bil spredaj pokač, ki je z bičem pokal. Prvič, da jih je naznanil, drugič, da jim je na dvorišču naredil prostor, da so orači lahko tekali v krogih in orali. Potem je včasih bil še sejalec, ki je sejal pleve, grabljač, ki je za njimi zagrabljal ... Po obredu so vedno dobili dar in šli naprej. Vmes, ko so šli od hiše do hiše so praviloma peli. Peli so navadno štirje. Ker pa so tako dolgo hodili od hiše do hiše, so se utrudili in več niso mogli peti. Pevcev, mi jim rečemo konji, je bilo pri oračih po navadi osem, tako da so se zamenjevali.

Maska, ki se manjkrat omeni in je hodila, pa je medved. Medved, ki ga je nekdo vodil je prišel do hiše, zaplesal, zabrunda in prav tako je bil zbirna maska. Medvedi so bili med vojnama in po vojnem času, po letu 1954 pa jih več ni.

Potem se pojavi maska ded babo nosi, baba deda nosi.

Včasih so v skupini prodajali gambelo oz. kamelo. Ta maska je še dolgo let hodila. V Cvetkovcih jo še zmerom vodijo in prodajajo ...

Mrse so še dolgo hodile, zadnja mrša okrog leta 1974. Mrša je tudi podgorska posebnost ...

Morske deklice ... so imela obmorska ljudstva Prednji del bil iz lesenega sitnega obroča ali kaj podobnega. Zgornji del je bil maska, ki je bila v obliki mladenke in narejena tako, da si jo nosil sam. Od zadaj pa je bil dolg rep od morske deklice, ki je bil razdeljen na sklepe. Če ji kaj ni bilo všeč, je potegnila za vrv, da je lahko z repom udarjala. Osnova je verjetno bil les. Bila je lepo oblečena, včasih je bila oblečena ... v verige iz krep papirja ...

V po vojnem času je v šoli bil pust, pouka prost dan in smo vsi otroci prišli v šolo v maskah ...

Nekaj je bilo festivalskih mask, ogromno pa je bilo etnomask ... od kuranta do vsega nazaj in nekaj malo bolj modernih mask z zgledi po raznih poklicih, živalih ... deklince so bile namaskirane v kakšne fantazijske like, ki so izhajali iz etnomask. Potem so se začeli leta 1962 maskirati v indijance ... Maske smo si izdelovali v šoli pri likovni iz krep papirja.”

Pogovor 4:

DATUM: 20. 2. 2017

URA: 17.30

KRAJ: Cvetkovci

POGOVOR: Friderik Notersberg, 1943

“Jaz sem bil kurant ... ko smo začeli hoditi v šolo. Našemili smo se približno pri osmih letih. Takrat ni bilo kot je danes, saj si si moral kosmato jakno obrniti narobe, kapo pa si si naredil iz zašitih posušenih zajčjih kož ... Narejena je bila kot jih imajo danes kuranti, na vrhu je imela trake ... zvonci pa so bili izdelani iz praznih konzerv napolnjenih s kamni ...

Drugi so se oblačili v babičine obleke, maske so si nekateri kupili ... Takrat smo hodili po vasi od hiše do hiše, samo za pusta, v torek, nekateri pa tudi že v nedeljo ...

Oblečeni so bili v piceke. Okrog smo hodili v skupini petih sošolcev, samo po domači vasi ... Bil sem tudi kokot in mrsa. Pri mrsi je eden igral na orglice, drugi pa so plesali in peli ... dobili smo jajca, klobase, domače dobrine pa tudi praženke (krofe).”

Pogovor 5:

DATUM: 21. 2. 2017

URA: 17.20

KRAJ: Cvetkovci

POGOVOR: Kondrad Prejac, 1944

“Nekoč je bil pust drugačen kot danes. Nekoč smo si za pusta izdelovali vse iz domačih materialov. Kurante smo delali iz zašitih zajčjih kož, za zvonce smo uporabili prazne konzerve napolnjene s kamenjem pritrjene na vrstico in to je potem zvonilo. Nekateri so za zvonce uporabili tudi konjske zvonce, ki so po obliki podobni cerkvenim zvoncem. Maske smo delali iz papirja, moke in vode, včasih tudi iz perja kokoši, petelinov ali puranov.

Eno leto sem bil picek in sem si celo na pižamo pritrtil perje. Takrat ni bilo denarja, da bi si kot danes vse kupili ...

Prvič sem se maskiral v tretjem razredu, star sem bil okrog 10 let. Prvo leto sem bil picek, naslednje leto pa pri mrsi, in sicer sem bil tisti, ki je pobiral dobrine ... Tisti, ki je bil mrsa, je imel oblečeno untršnico, po obrazu je bil našminkan z barvami, iz papirja oz. kartona pa je imel izdelano kapo v obliki stožca, ki je iz vrha imela spuščene trakove. Spredej je imel na obroč pritrjeno glavo kot nekakšen pes, zadaj pa rep ...

Drugi so se šminkali s sajami oz. ogljem, spet drugi so se oblačili v oblačila od babic in dedkov. Bili so tudi cigani. Nekje leta 1957 smo se s prijatelji namaskirali tudi v dimnikarje. Obraz smo si namazali s pepelom, imeli pa smo zavite žice, na katerih je na koncu bila pritrjena majhna metla ...

Ljudem smo voščili, da bi zima hitro odšla, pomlad pa hitro prišla. Zaželeli smo jim tudi dobro letino, v glavnem smo jim voščili debelo repo. Dobili smo jajca, včasih tudi klobase.”

Pogovor 6:

DATUM: 22. 2. 2017

URA: 17.00

KRAJ: Podgorci

POGOVOR: Frančišek Alojzij Lah, 1938

“Nekoč smo pustovali z doma narejenimi maskami in pripomočki.

Opisal bom dogajanje med mojim sedmim in dvanajstim letom.

Prva leta so nas starši namaskirali v razne obrtnike (največkrat v dimnikarje, potem še v razne maske s starimi oblačili, narobe obrnjenimi, pa že tudi s kupljenimi maskami (lorfami) iz papirja zlepljenimi zraven pa razna živopisana pokrivala. Starejši fantje so bili mrse, piceki, tudi ruse; dekleta pa vile, ciganke, pri kokotičih so večinoma predstavljale kakšno cvetlico. Pustna maska naj bi zakrila maskiranega tako, da ga domači ne bi prepoznali.

Druge maske so bile bolj redke: medveda gonijo, baba deda nosi, rusa, orači, kurent je bil kakšen posamičen. Skupinsko so se maskirali v pogrebce, v gostovanje, v vlačenje kopaje, če se nobeno dekle ni poročilo.

Našmljeni otroci so hodili v manjših skupinah, po 2, 3 ali 5, na pustni torek od hiše do hiše in pobirali darila, pozneje že tudi ob sobotah. Starejši so obiskali sosede in znance, sorodnike. Kakšnega organiziranega pustovanja ni bilo, razen spontanega v vaški gostilni.

Pustovalo se je na pustni torek, pozneje v soboto in nedeljo. Pustovanje se je začelo razvijati z ustanavljanjem raznih društev, ki so za zaslužek organizirala pustovanje z nagrajevanjem najlepših mask. Da so vzpodbudili maskiranje, so maske vabili z brezplačnim vstopom na pustovanje in nagradami.

Na pustnem obhodu se je prepevalo in bolj tolklo in razbijalo po raznih predmetih, samo da je bilo bolj glasno. S tem so maske opozarjale na sebe.

Otroci so v dar dobili kakšen denar – drobiž, bonbone in razne slaščice; starejši pijačo in kaj za prigrizniti. Orači, rusa, medved pa so pobirali jajca, klobase in podobno. Večina teh mask je šla po fašenku z namenom, da dobi darove.”

3.2.4 Analiza nestrukturiranih intervjujev

3.2.4.1 Čas pustovanja

V sredini 20. stoletja je bil čas pustovanja ali obhoda mask po domači in še kakšni sosednji vasi drugačen kot danes. Pustovanja so trajala bistveno manj časa. Danes se ptujsko kurentovanje z različnimi koncerti in prireditvami začne že 11 dni pred pustom. Nekoč so začeli pustovati le tri dni prej, kar lahko sklepamo na podlagi intervjuja z Vekoslavom Prejacem, ki je dejal, da so kuranti hodili po vasi tri dni, torej od nedelje do torka. Isto potrdi tudi Friderikom Notersbergom, ki je povedal: *“Takrat smo hodili po vasi od hiše do hiše, samo za pusta v torek, nekateri pa tudi že v nedeljo”*. Informator Franc Bedjnički, ki je sodeloval pri pustnem liku mrse, je prav tako povedal, da so hodili le dan pred pustom, da so začeli pustovati komaj v ponedeljek in se pred pepelnično sredo urno vrnili domov, da so se pred postom še dobro najedli. Tudi Frančišek Lah omenja, da so sprva pustovali na pustni torek, kasneje že tudi ob sobotah.

3.2.4.2 Obhod pustnih mask

Kje so pustovali?

Maske iz Podgorcev so večinoma obhajale (obhodne maske) po domači vasi in obiskovale hiše. Hodile so od hiše do hiše, kjer so pele, plesale ali izvajale obrede za dobro letino, ljudje pa so jim dajali darove.

Franc Bednjički nam je povedal, da se je njihov obhod včasih razširil iz Podgorcev še v sosednjo vas, Sodinca, dlje pa niso hodili. Iz pogovora z njim lahko sklepamo tudi, da so se sosedje v pustnem času zbrali in se ob pustu poveselili, saj je povedal: “... navada pa je bila, da so se sosedje med sabo obiskovali. Zbrali so se po trije ali štirje sosedje in se poveselili ...” Povedal je tudi, da je takšno pustovanje trajalo dolgo v noč. Takšno navado nam je potrdil tudi Franček Lah: “... starejši so obiskali sosede in znance, sorodnike.”

Pust se je praznoval tudi v šoli. Če so morali v šolo, so se našemili. Imeli pa so celo prost dan, kot je povedal Vekoslav Prejac. Povedal je tudi, da so se takrat pojavljale etnografske pa tudi že festivalske maske. Za oboje je bilo značilno, da so jih v celoti izdelali doma iz materialov, ki so jih imeli pri hiši.

Maske so se poveselile tudi v vaški gostilni Bombek, kjer so plesale, se veselile, pile in jedle. Tam so se zbirale spontano.

Jožef Petek pa nam je povedal še o posebni obliki pustovanja v gasilskem domu v Podgorcih, kjer so nekaj časa izbirali najboljšo masko, ampak se je le-to hitro opustilo.

Kdo je pustoval?

V sredini 20. stoletja so v Podgorcih in njihovi okolici pustovali tako, da se je zbralo od dva do pet sošolcev ali mladenk/mladeničev, ki so skupaj po domači vasi hodili od hiše do hiše. Starostna meja šemljenja po pričevanju Vekoslava Prejaca, Frančiška Alojzija Laha in Franca Bednjičkega v sredini 20. stoletja je bila nekje med osmim in sedemnajstim letom. Takrat je na vasi bila navada, da so se šemili samo otroci, le včasih odrasli moški in ženske.

Po pripovedi Franca Bednjičkega so starejši redko ali pa sploh niso več pustovali. Večinoma so pustovali otroci. »*Ko smo bili starejši, nismo več pustovali po vasi, ker je bilo v navadi, da so večinoma pustovali otroci od 10 do 17 let. Starejši se niso oblačili več niti v kurante. Včasih so po štirje starejši moški peljali ruso po vasi, na pust zjutraj.*« Franc Bednjički pove, da so pustovale tudi ženske, večinoma kot pevke.

Tudi Jožef Petek govori, da je pustoval kot otrok. Omenja pa tudi “... maskirali smo se tudi kot starejši, ampak ne več v mrse, temveč v kurante, po dva ali trije.” Tudi on omenja maskiranje žensk: »... vlekle so kopajo.« Preostali informatorji prav tako omenjajo, da so večinoma pustovali otroci, starejši bolj redko, omenjajo pa tudi maskiranje žensk.

Tukaj naj omenimo še, da smo kljub Kuretovim pojasnilom o rabi besede *kurent in korant* na geografsko dve ločeni območji v pogovorih z našimi informatorji opazili, da vsi uporabljajo besedo *kurant* (ki ni ne kurent niti korant; redko kdo omeni še besedo kurent, nikakor pa ne korant), zato jo bomo tudi mi uporabljali v tem empiričnem delu. Kuretova trditev glede območja rabe *kurenta in korenta* v našem raziskovalnem območju in času torej ne velja.

Ali so pustovali posamično ali kot skupina?

Otroci se niso maskiral v večjih skupinah, ampak so bile skupine manjše (od 2 do 5 ali 6 članov). Število članov je bilo odvisno od maske, ki so jo predstavljali. Glede na maske so si razdelili tudi vloge oz. delo; nekdo je plesal, nekdo igral ... Od informatorja Friderika Notersberga smo izvedeli, da se je zbralo po pet sošolcev, s katerimi so potem šli po vasi. Tudi kuranti se niso pojavljali skupinsko, kakor to poznamo danes.

Skupine kurantov pa so bile včasih veliko manjše. Vekoslav Prejac je na primer dejal, da so se zbrali po trije ali štirje. Jožef Petek pa je povedal, da so se maskirali v skupinah po 4 ali pa sta v kurantijo šla dva brata, včasih tudi posamezno.

Tudi v rusko so se maskirali v manjših skupinah, kar nam potrjuje Franc Bednjički: “... *le včasih so po štirje starejši moški peljali rusko, na pust zjutraj ...*”

Pri mrsah sta se tudi šemila dva. Eden od njiju je igral na nek instrument, drugi pa je plesal. Včasih se je, kakor je povedal Franc Bednjički, pridružil še tretji.

Edina maska, ki se je pojavljala v večji skupini, so bili orači. To lahko sklepamo iz pogovora z Vekoslavom Prejacom, ki je povedal, da so štirje orači vlekli plug, eden je bil sejalec, drugi je bil pokač, včasih se je pojavil še grabljač.

Jožef Petek je povedal, da se maske niso nikoli združevale, tudi ob morebitnem srečanju posameznih mask ali manjših skupinic poti nikoli niso nadaljevale skupaj.

Kaj so delali?

Vsaka maska je imela tudi svoj običaj ali obred. Nekatere so plesale, druge pele, po svoje voščile dobro letino ... Jožef Petek je povedal, da so ljudi, ko so prišli k hiši, vprašali, če jim pojejo in plešejo oz. izvedejo “obred”, saj je bil to povojni čas in je vladala revščina.

Maske so od hiše do hiše hodile z namenom, da bi prinesle plodno letino. Ljudem so večinoma voščile dobro letino in da bi bil prihod pomladi hiter. To lahko sklepamo iz pogovora s Kondradom Prejacom, ki je dejal: “... *ljudem smo voščili, da bi zima hitro odšla, pomlad pa hitro prišla. Zaželeli smo jim tudi dobro letino, v glavnem smo jim voščili debelo repo.*”

Franc Bednjički je povedal, da so se maske v njegovem pustnem obhodu na koncu tudi pri posamezni hiši po imenih predstavile. Druge, so ostale zamaskirane, kar lahko sklepamo iz dela, ko omeni pevke, ki so hodile po vasi in so jim obraze krasile lepe maske, ki so jih nosile z namenom, da jih ne bi prepoznali.

3.2.4.3 Obdarovanje pustnih mask

Vsi informatorji so bili enotni, ko so govorili o darovih. Maske so na obhodu vedno dobile darove. V dar so dobivali jajca, kakšne domače dobrote, krofe in včasih klobaso, če je le-ta ostala od kolin. Sklepamo, da so darove pričakovali, saj je bil takšen običaj, da v zameno za dobre želje za bogato letino dobijo kakšen dar. Jožef Petek in Franc Bednjički sta povedala, da jih ljudje niso naganjali in da so bili dobro sprejeti. Pomembno je omeniti tudi to, da so bila jajca, ki so jih dobivali zelo uporabna. Od informatorjev smo namreč izvedeli, da so jajca služila za menjalno sredstvo in so jih lahko v trgovini zamenjali za druge dobrine.

Vekoslav Prejac nam je povedal, da je so bile maske oračev dokaj pogoste in na obhodu zaželene. Ljudje v Podgorcih in okolici so se ukvarjali s poljedelstvom ali živinorejo in so bili odvisni od dobre letine. Zato so maske, ki so izvajale obrede, ki prinašajo dobro letino in plodnost, dobro nagradili.

Frančišek Alojzij Lah nam je povedal, da so: “*Otroci v dar občasno dobili tudi denar - drobiž, včasih pa tudi bonbone in razne slaščice. Starejši so dobili pijačo in kaj malega za prigrizniti. Maske kot so orači, rusa, medved so po fašenku šli z namenom, da dobijo jajca, klobase in podobne dobrine.*”

3.2.4.4 Vrste pustnih mask v Podgorcih in okolici

V sredini 20. stoletja so za Podgorce in okolico najbolj značilne naslednje maske: mrša, picek, orači, rusa, medved, kurant. Ostale maske gambela, kamela ali velblod, vlečenje kopaje, baba deda nosi, ded babo nosi, morske deklice so redke, informatorji vedo, da so bile prisotne, vendar nekaterih ne vedo opisati, ker so bile zelo redke ali se v neposredni okolici Podgorcev niso pojavljale.

Mrsa je najpogostejša maska iz sredine 20. stoletja. Tako imenovana *Podgorska mrša*, o kateri nam je pripovedoval informator Jožef Petek, je posebnost našega raziskovalnega območja. V mrso je bila oblečena ena oseba. Mrsa je bila oblečena v zimsko suknjo, spodaj pa je imela untrčnico (untrčko), na glavi pa je imela stožčasto kapo, preplepljeno s čim daljšimi trakovi iz krep papirja. Jožef Petek podrobno opiše: “*Mrsa je imela lesen krog oz. obroč, v katerem je bil človek. Na obroču je bil od zadaj pritrjen lesen zakrivljen rep (leskova palica), okrašen s trakovi s krep papirja. Na sprednjem delu obroča je bila glava. Glave so lahko bile tri različne: takšna z lesenimi rogovi, z ušesi ali s kačjo glavo (gadi s krono na glavi). Glava je bila lahko tudi oblečena z zajčjo kožo, čeljust glave pa je bila izdelana tako, da jo je lahko zamaskirani premikal z vrvico. V gobcu je imela rdeč jezik.*” Mrso je spremljal godec (orglice, kitara, bisernica), ki je v pleteno košaro pobiral tudi darove. Vekoslav Prejac pove, da se zadnje mrse v Podgorcih spomni še leta 1975.

Slika 8: Podgorska mrša
(Vir: lasten, fotografija: Karin Hrga, 2017)

Podgorska mrša je bila posebnost okolice Podgorcev. Na videz bi zanjo lahko rekli, da gre za mešanico med pustnim likom piceka in kamele (gambela). Podgorska mrša je bila zelo bogato okrašena s trakovi s krep papirja. Podoben lik, ki so mu prav tako rekli mrša, se glede na teoretična izhodišča Kureta pojavlja tudi na Hajndlu, ki leži sicer v bližini Ormoža, vendar ni več del našega raziskovalnega območja. Tista mrša je bila bolj podobna kameli (gambeli), pravzaprav so jo z njo enačili.

Slika 9: Podgorska mrsa
(Vir: lasten, fotografija: Karin Hrga, 2017)

Ker je podgorska mrsa posebnost našega raziskovalnega območja in nam od informatorjev ni uspelo pridobiti nobenih fotografij pustnega lika, smo se odločili, da jo bomo po opisu informatorjev izdelali. Informator Jože Petek se je prijazno ponudil, da nam bo pomagal pri izdelavi mrse za potrebe raziskovalne naloge. Pripravil je ves potreben material. Povedal je, da je nekaj materiala sodobnejšega, kot ga je uporabljal pri izdelavi nekoč in je z njim lažje delati, zato se je odločil zanj.

Pri izdelavi podgorske mrse smo uporabili lepenko, iz katere je narejen stožec za kapo. Trakove smo na stožčasto kapo iz lepenke nalepili s pomočjo lepilnega traku in ne z lepilom iz moke in vode. Informator nas je opozoril tudi na to, da je naša današnja mrsa veliko bolj bogato okrašena s trakovi s krep papirja in bolj pisana, kot je bila njegova nekoč. Povedal je, da so materiali danes lahko dostopni, v več različnih barvah in cenejši kot so bili nekoč. Na primer rdeče barve krep nekoč niso mogli dobiti. Glava mrse je enaka kot nekoč. Izdelana iz lesa, z ušesi in očmi. Izmed treh možnih glav mrse (z rogovi, ušesi ali kačjo) smo izbrali glavo z ušesi. Našemljencu smo oblekli »unterčko« (žensko spodnje krilo) in na glavo poveznili kapo. Dodali smo glavo mrse in rep. Mrso smo fotografirali in fotografije prilagamo v nalogi (slika 8, 9).

Kuranti so bili oblečeni v kože zajcev (navadno so zimsko jakno obrnili na napačno stran in so dobili kožuh za kuranta). Kurantuovi brki so bili izdelani iz sirke, zobje iz fižola, maska iz usnja pa je bila pritrjena na žico. Vse ostalo je bilo narejeno na okvir in položeno na glavo. Trakovi so bili pritrjenih na žico, rogovi pa so bili izdelani iz dveh rdečih strokov. Vse so izdelali doma, navadno iz odpadnih materialov. Zvonci so bili izdelani iz praznih konzerv napolnjenih s kamenjem, nekateri pa so uporabili kar konjske zvonce, ki po obliki spominjajo na cerkvene. Friderik Notersberg pravi, da je bil kurant že pri osmih letih, sicer so se vanje maskirali nekoliko starejši, in je imel oblečeno narobe obrnjeno jakno, da je bil kožuh navzven in zvonci iz konzerv.

Kurantov ni bilo veliko in so enako kot mrse plesali pred domom, zvonili in rajali ter na koncu voščili dobro letino ter pobrali dobljene darove. Jožef Petek pove, da so se v tem času šele začeli pojavljati kuranti in jih je bilo malo, navadno so hodili posamezno po vasi, če so se družili so bili največ po trije ali štirje. Kurant je nastopal tudi pri oračih. Kuranti so hodili po vasi tri dni.

Tisti, ki so se maskirali v **picke** so imeli pod pazduho zavezo mamino ali sestrično belo spodnje krilo. Zgoraj so imeli oblečene bele srajce, na glavah pa belo papirnato kapo v obliki stožca, ki je imela iz vrha spuščene barvne trakove. Kondrad Prejac je povedal tudi, da je namesto srajce in belega spodnjega krila nosil pižamo, na katero je pritržil perje. Navadno je zajahal leseno palico, na kateri je bil na spodnjem delu navezan šop kurjih peres, na zgornjem delu pa je bila prava petelinova glava. Pri picčkih je bil običaj, da je eden igral na orglice, da je picček lahko plesal in skakal. Prav tako kot mrsa in kurant je spremljevalec pobiral darove.

Zelo znana maska med obema vojnama so bili tudi **orači**. Oblečeni so bili v modre predpasnike, po domače v *šurce*. Podgorski orači so imeli na glavah poševne kape, nekateri pa so imeli nanje nalepljene pisane pantlje (trake s krep papirja) in so bili oblečeni v raznovrstne obleke. Orači so bili prisotni nekje do leta 1954, po tem letu jih več ni bilo. Orači so imeli navado, da so pri hiši zaplesali. Štirje so predstavljali konje, eden od njih pa je imel kurantovo masko in je vlekel navidezni plug. Eden je tudi sejal, eden pa je bil pokač, ki je skupini delal prostor, da bi lahko tekala in orala. Včasih sta bila v skupini še grabljač in sejalec. Po obredu so dobili darove, ki so bili po pričevanjih Franca Bednjičkovega krofi ali druge dobrote ter se odpravili naprej. Na poti do druge hiše so tisti, ki so imeli vlogo konjev tudi peli, zraven pa je bila še nadomestna skupina konjev, saj se je prva pogostokrat pri petju utrudila.

Franc Bednjički je omenil tudi **ruso**. Pod ruso sta bila dva človeka, pokrita s cerado. Spredaj je imela rusa glavo, zadaj pa rep. Rusa je skakala po dvorišču in plesala. Spremljevalci ruse so imeli na glavah visoke kape, narejena iz papirja, na katere so nalepili pisane pantlje. Navadno je rusa spremljal še eden glasbenik. Kape tistih, ki so igrali na instrument, so bile malo krajše. Spodaj so bili oblečeni v dolge spalne srajce starih mam. V Podgorcih so hodili od hiše do hiše v skupini po trije. Ko so prišli do hiše so se najprej predstavili in povedali, da so prišli v maškarado iz Podgorcev. Voščili so dobro letino in pobirali darove, to so bila navadno jajca in krofi.

Franc Bednjički je omenil tudi **ruso**. Pod ruso sta bila dva človeka, pokrita s cerado. Naprej je imela rusa glavo, zadaj pa rep. Drugi so imeli visoke kape, narejena iz papirja, na katere so nalepili pisane pantlje. Kape tistih, ki so igrali na instrument so bile malo krajše. Spodaj so bili oblečeni v dolge spalne srajce starih mam. Rusa je imela naprej iz lesa izdelanega modrasa. V Podgorcih so hodili od hiše do hiše v skupini po trije. Ko so prišli do hiše sta dva skakala in plesala, tretji pa je igral na instrument. Ko so prišli do hiše so se najprej predstavili in povedali, da so prišli v maškarado iz Podgorcev. Eden od njih je pobiral tudi darove, to so bili po navadi jajca in krofi.

Informator Vekoslav Prejac je povedal: "Maska, ki se manj krat omeni in je hodila, pa je medved. **Medved**, ki ga je po navadi nekdo vodil je prišel do hiše, zaplesal, zabrundal in prav tako je bil zbirna maska."

Informatorji omenjajo še **vlečenje "kopaje"**, kakor ji pravijo v Podgorcih in okolici. Sicer je v celotni Sloveniji bolj poznana kot vlečenje kopanje ali ploha. Jožef Petek nam pove: "*Tudi ženske so se maskirale,*

»vlekle so kopajo«. Ko ni bilo v nekem delu Podgorcev snahe, so morala dekleta vleči korito/kopajo skozi vas, eden od fantov pa je predstavljal župnika, v katerega je bil tudi našemljen.»

Manj pogosti liki v sredini 20. so **gambela, kamela ali velblod**. Jožef Petek omeni, da je bila podobna rusi, saj sta bila prav tako kot pri rusi pod cerado dva moška, ki je imela namesto kravjih rogov velika ušesa. Eden je kamelo spremljal in pobiral darove ter sejal. Bolj podrobno gabele ni opisal nobeden drug informator.

Informatorji so omenili tudi masko **baba deda nosi/ ded baba nosi**, vendar nam podrobnega opisa ni podal nobeden. Zato sklepamo, da je ta maska sicer pri nas obstajala, vendar ni bila tako markantna za naše področje.

Morske deklice v sredini 20. stoletja, vsaj glede na pričevanja informatorjev, ni zaslediti. Jožef Petek nam pove: "Obstaja tudi lik morske deklice ... ki pa se tukaj v Podgorci niso pojavljale v tistem času." Prav tako nam pove, da se ne spomni, da bi jo kdaj v okolici Podgorcev videl. Pove pa, da je lik morske deklice izdelan iz lesenega sitovega obroča ali česa podobnega. Zgornji del naj bi bil maska, izdelana v obliki mladenke, in sicer takšna, da jo je maskiranec nosil sam. Zadnji del maske pa je bil rep, razdeljen na sklepe. Deklica je udarjala z repom. Bila je lepo oblečena.

Pustnega lika "**lintverna**" se nobeden od informatorjev ne spomni. Jožef Petek nam pove, da mu beseda ni znana in da ga spominja na mamino karanje, da so otroci "nemarni kak lintvorni" (hudiči).

Jožef Petek omenja tudi "**gostuvaje**", ko so se otroci našemili v fanta in dekle v ženina in nevesto, zraven pa so igrali na hrmoniko.

Informatorji so nam našteali še nekaj mask, ki so se pojavljale v Podgorcih in okolici, vendar niso bile pogoste. Pojavljala se je tudi maska **cigani**. Konrad Prejac nam je povedal, da so se namazali s sajami oz. z ogljem, drugi pa so se oblačili v oblačila babic in dedkov. Namaskirali so se tudi v **dimnikarje**. Obraze so imeli prav tako namazane s pepelom, s sabo so nosili zavite žice, na katerih je bila na koncu mala metla. Tud Frančišek Alojzij Lah je povedal, da so se oblačili v razne **obrtnike**, pogosto so bili to dimnikarji. Oblačili so se tudi v razne maske s starimi, narobe obrnjenimi oblačili. Nekateri so si maske tudi kupili, zraven pa nosili pisana pokrivala.

Če zaključimo, kakor je povedal Vekoslav Prejac: nekaj mask je bilo festivalskih, ogromno pa tudi etnomask. Moderne maske so zgledevale predvsem po raznih poklicih ali živalih. Starejši fantje so bili maskirani v mrse, piceke, ruse, dekleta pa v vile, ciganke, kokotiče, včasih pa tudi v kakšno cvetlico, nam je povedal Frančišek Alojzij Lah. Druge maske pa so bile medved, baba deda nosi, orači in kakšen posamičen kurant. Skupinsko so se maskirali v gostovanje ali vleko kopaje.

4 ZAKLJUČEK

Pri raziskovanju smo si zastavili tri hipoteze:

Hipoteza 1: V sredini 20. stoletja se je pustovalo samo zadnja dva dneva v pustnem času.

Med analiziranjem intervjujev, smo glede trajanja pusta ugotovili naslednje:

Nekoč so začeli pustovati le tri dni prej, kar lahko sklepamo na podlagi intervjuja z Vekoslavom Prejacom, ki je dejal, da so kuranti hodili po vasi tri dni, torej od nedelje do torka. Isto potrди tudi Friderikom Notersbergom, ki je povedal, da so pustovali v torek in nedeljo. Informator Franc Bedjnički, da so pustovali v ponedeljek in na pustni torek. Tudi Francišek Lah omenja, da so sprva pustovali na pustni torek, kasneje že tudi ob sobotah.

Hipotezo 1 lahko torej zavržemo, saj so pustovanja trajala dan dlje kot smo v hipotezi predvideli, kar so nam potrdili vsi informatorji, ki so z nami govorili. Torej so pustovanja trajala tri dni.

Hipoteza 2: V Podgorcih in okolici so bile v sredini 20. stoletja prisotne naslednje maske: kurenti, orači, kokot, velbljod, lintverna in morska deklica.

Vsi informatorji omenjajo mrso kot značilno masko iz Podgorcev, vsi so nam jo tudi podrobno opisali. Vekoslav Prejac omenja tudi orače: “Zelo znana maska med obema vojnama so bili orači”. Vekoslav Prejac je omenil tudi morsko deklico in jo opisal, vendar je povedal, da se je v Podgorcih v tistem času ne spomni oz. da je bila bolj aktualna maska v obmorskih pokrajinah. Isto potrди Jožef Petek. Pustnega lika lintverna se ne spominja nobeden od informatorjev, po naših raziskovanjih naj bi maska predstavljala nekaj zlobnega, hudiča ali zmaja, kar pa bi lahko povezali s stavkom Jožefa Petka, ki ga je dodal ob omembi te maske. Spomni se namreč, da mu je mama včasih rekla, da je “nemaren kot lintvort”. Jožef Petek se spominja tudi veljbloda, njemu bolj poznano kot kamela ali gambela: “Po vasi so hodile tudi kamele ali velblodi.” Pripovedovali so nam tudi o kokotih ali v narečju picekih. Vsi informatorji omenjajo tudi kurante, ki so se pojavljali posamično ali v majhnih skupinah.

Hipotezo 2 lahko torej delno potrdimo, saj so se pojavljali kurenti (v našem primeru kuranti), orači, kokoti in veljblodi, medtem ko morskih deklic in lintverne na tem območju ni bilo.

Kljub Kuretovim pojasnilom o rabi besede kurent in korant na geografsko ločeni območji v pogovorih z našimi informatorji opazimo, da vsi uporabljajo besedo kurant. Kuretova trditev glede območja rabe kurenta in koranta v našem raziskovalnem območju in času ne velja.

Ker je Fran Rakuša svoje delo pisal pred obdobjem, ki smo ga raziskovali, sklepamo, da so se maske, kot so kurant, orači, kokot, kamela in mrsa ohranile. Druge, lintvort in morska deklica pa so začele izginjati. To se je najbrž zgodilo zaradi tega, ker so se bolj množično začele pojavljati festivalske maske, ki so takrat bile: dimnikarji, cigani, indijanci in vile.

V našem raziskovalnem delu omenjamo tudi ruso, mrso in kamelo. Nekateri izmed informatorjev so nam jih opisovali kot podobne, ali celo enake, zato sklepamo, da so si vse tri maske bile podobne, ne pa enake. Kamela je bil z rjuho ogrnjen fant, ki je nosil palico s “kameljo” glavo, na rjuhi je bil prišit rep. Spremljal jo je gonjač, namazan s sajami. Rusa je maska, kjer dva fanta na ramena povezneta ogrodje, preko plahto, cerado ali vrečevino, vidijo se jima samo noge. Skozi sprednjo odprtino moli rusina glava, ki lahko premika spodnjo čeljust, zadaj pa ravno tako premakljiv rep. K rusi spada še gonjač.

Podgorska mrša pa je posebnost Podgorcev in okolice in ni podobna nobenemu od zgoraj opisanih likov. Podgorsko mršo smo s pomočjo informatorja Jožeta Petka izdelali in jo tudi fotografirali. Predstavlja jo fant, ki si je oblekel suknjo, na hlače untršnico. Oprtal si je obroč iz lesa, ki je imel na sprednji strani glavo, ki je lahko premikala spodnjo čeljust (prva različica z rogovi, druga različica z ušesi in tretja različica kačja glava), na zadnji strani pa zavrt rep iz leskove palice. Fant je imel na glavi stožčasto kapo iz lepenke okrašeno s trakovi s krep papirja. Mršo je spremljal godec z instrumentom.

Hipoteza 3: V sredini 20. stoletja so pustne maske v dar dobile mesa, jajc ali klobas.

Informatorji so večinoma govorili o enakih darovih. Maske so na obhodu vedno dobile darove. V dar so dobivali jajca, kakšne domače dobrote, krofe in včasih klobaso, če je le-ta ostala od kolin. Sklepamo, da so darove pričakovali, saj je bil takšen običaj, da v zameno za dobre želje za bogato letino dobijo kakšen dar. Maske so bile zaželeno in povsod dobro sprejete. Ljudje v Podgorcih in okolici so se ukvarjali s poljedelstvom ali živinorejo in so bili odvisni od dobre letine. Zato so maske, ki so izvajale obrede, ki prinašajo dobro letino in plodnost, kljub revščini dobro nagradili.

Hipotezo 3 lahko potrdimo, saj se pustne maske zraven krofov in pijače res dobivale v dar jajca, meso in klobase.

Če na koncu še povzamemo obe trditvi in primerjamo pustovanja glede na besedilo F. Rakuše (Domoznanstvo ormoškega okraja, 1886) iz konca 19. stoletja ter glede na ugotovitve v nalogi zapišemo podobno besedilo, ki velja za sredino 20. stoletja v okolici Podgorcev, velja naslednje:

Konec 19. stoletja

Zadnja dva dneva v pustnem času hodijo „kurenti“ po vaseh ali uže kot orači ali nosijo kokota, velbljoda, lintverna, morsko deklico ali kaj družega smešnega, zakar dobodo mesa, jajec in klobas.

Sredina 20. stoletja

Pustovalo se je tri dni.

Maske, ki so prisotne v tem času so: mrša, kurant, orači, rusa, kokot ali picek, kamela ali velblod. Lintverna, morska deklica niso prisotne oz. so v izginjanju.

Kot darove maske dobijo meso, jajca in klobase, tudi denar, krofe in slaščice.

Pust in pustovanje sta pomemben del zgodovine Podgorcev in okolice. Danes se v pustnem času se tu in tam še zmeraj pojavijo skupinice otrok, ki hodijo po vasi od hiše do hiše in pojejo pesmice, oblečeni v različne moderne maske. Za ohranjanje etnomask skrbi Kurentovanje na Ptuj s svojo etnografsko povorko, vendar se je iz Podgorcev danes ne udeležuje več nobena skupina. Za ohranjanje mask v Podgorcih in okolici se še najbolj trudi Folklorna skupina KD Podgorci, ki je pustni običaj gostovanja predstavila v odrski postaviti Maškare gredo.

5 LITERATURA

Bažato, M., Bogataj, J. *Človek z masko: Od Prekmurja do Benetk.* 1. izd. Radovljica: Didakta, 1994.

Brence, A. *Kurentovanje*. Ptuj: Mestna občina, 2009.

Bogataj, J. *Slovenija praznuje: Sodobne šege in navade na Slovenskem*. 1. izd. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.

Bogataj, J. *Človek z masko. Od Prekmurja do Benetk*. Radovljica: Didakta, 1994

Baš, A. Slovenski etnološki leksikon. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

Etimološki slovar. Dostop: <http://www.fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar>, (5. 12. 2016).

Grošelj, N. *Kibelin praznik v Ovidijevi "pratiki"* 2008. Dostop: file:///C:/Users/STACIO~1/AppData/Local/Temp/Kibelin_URN_NBN_SI_DOC-LPUYQPB7.pdf, (17. 12. 2016)

Kuret, N. *Praznično leto Slovencev: Starosvetne šege in navade od pomladi do zime*. 2. izd. Ljubljana: Družina, 1989.

Kuret, N. *Maske slovenskih pokrajin*. 1. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984.

Makarovič, G. *Slovenska ljudska umetnost: Zgodovina likovne umetnosti na kmetijah*. 1. izd. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1981.

Ovsec, D. *Velika knjiga o praznikih: praznovanja na Slovenskem in po svetu*. Ljubljana: Domus, 1992

Pičerko, K. et al. *Naš pravi fašenk...Fašenk v Markovcih*. Markovci: Etnografsko društvo Korant Markovci, 2011

Praznovanje pusta. Dostop: (<http://www.nadlani.si/zanimivosti/praznovanje-pusta-po-svetu/>), (2. 12. 2016)

Pepelnična sreda in pokop pusta. Dostop: <http://www.ekoper.si/aktualno/pepelnicna-sreda-pokop-pusta/>, (3. 3. 2017)

Pepelnica. Dostop: <http://www.kapitelj.com/pepelnica.html>, (19. 1. 2017)

Rakuša, F . *Domoznanstvo ormoškega okraja*. 1886. Dostop: <http://www.dlib.si>. (8. 11. 2016)

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ): Dostop: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>, (2. 12. 2016).

Zupanec Bajžel, A. *Maske danes, obrazi jutri: Karnevalska kultura na Slovenskem v XX. stoletju*. 1. izd. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2013.